

Grepl, Miroslav

[Trávníček, František. Historická mluvnice česká. III. (díl), Skladba]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná.
1958, vol. 7, iss. A6, pp. [131]-135

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101461>

Access Date: 28. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

RECENSE A REFERÁTY

Historická mluvnice česká III — Fr. Trávníček: Skladba, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1956, 202 s.

Práce vyšla jako třetí díl připravované vysokoškolské učebnice *Historická mluvnice česká*,¹ svým významem však značně přesahuje rámec publikací tohoto druhu.

Akad. Fr. Trávníček věnoval studiu české skladby, starší i novější, vždy velkou pozornost a zasloužil se tak nemálo o poznání této oblasti českého spisovného jazyka. V jeho rozsáhlém vědeckém díle zaujímají syntaktické práce význačné místo.² Cílem nové knihy akad. Trávníčka je objasnit především vývoj syntaktické stavby staré češtiny. Ze starší literatury mu při tom byly hlavní oporou podnětné výklady a průkopnické myšlenky jeho učitele J. Zubatého,³ a to zejména výklady o deiktickém citoslovci *nali(t)* a o užívání zájmena *an* a *on*, otvírající cestu k pochopení podstaty vzniku mnoha souvětých typů, dále pak výklady o větách s všeobecným podmětem, o doplňku atd. Trávníček je při objasňování vývoje staročeské skladby tvůrčím způsobem rozvíjí a prohlubuje, ale také v mnohém opravuje a doplňuje.

Práce se vyznačuje do značné míry novým metodologickým přístupem ke zpracovávané látce. Autor se nespokojuje jen s pouhým popisem a klasifikací staročeského materiálu, nýbrž se vždy snaží podat výklad syntaktických prostředků a konstrukcí, jak pokud jde o jejich původní význam a smysl, tak pokud běží o jejich další vývoj po stránce významové specialisace i výrazového odlišení, a to se zřením k vývoji myšlení a k rostoucím výrazovým potřebám spisovného jazyka. Stálý zřetel k vývoji myšlení a schopnost vcítit se do původního smyslu syntaktických konstrukcí umožnily mu názorně interpretovat stě. materiál. Trávníčkovi se tak podařilo vyloužit proces významového a slovnědruhového přehodnocování mnoha prostředků (na př. upozorňovacích citoslovců a částic ve spojky, adverbialisaci původních konstrukcí doplňkových, substantivisaci a verbalisaci infinitivu a mn. j.) a nově formulovat obecné podmínky, za kterých změna původních upozorňovacích citoslovců (*ano*, *naliit*, *tu*, *že*...) v náladové částice, z nichž se potom vyvíjela různá příslovce, a hlavně spojovací prostředky.

V „situačně prvotních projevech“, t. j. takových, které se vztahují bezprostředně k situaci souvisící s jejich obsahem, zachovává si upozorňovací citoslovce svůj původní význam. Při vypravování, a hlavně v projevu písemném však ona původní situace chybí. Projev probíhá za situace zcela jiné než té, která je jeho obsahem („projev situačně druhotný“). Jazyk však často podržuje i v tomto druhotném projevu formu projevu prvotního a jeho situaci popisuje v uvozovací větě. V situačně druhotném projevu jsou však upozorňovací citoslovce zbytečná; ztrácejí proto svou upozorňovací platnost a mění se v pouhá náladová slovece. Těch pak jazyk často využívá jako prostředků k vyjádření závislosti (vztahu) dvou vět (str. 21).

Trávníček tak vyloužil společný původ četných spojek a osvětlil u mnohých podstatu jejich mnohovýznamnosti (na př. u spojek *an*, *že*, *ježto*, *jako*...).

Všechny tyto výklady jsou důležité jednak pro pochopení samé podstaty geneze hypotaktických souvětí, jednak přispívají velkou měrou k objasňování i některých otázek obecně jazykovědných, zejména otázky poměru jazyka a myšlení, využívání starých forem a prostředků v nových významech a k objasňování změn těchto forem v závislosti na novém obsahu. Jsou pak o to cennější, že je autor neřeší obecně, nýbrž na bohatém konkrétním materiálu. Otázkami možného vlivu cizích struktur (němčiny, latiny) na vývoj staročeské syntaxe se Trávníček ve své práci neobírá.

Knihla má tři části. V první části (A. *Věta jako celek*) se podává poučení jednak o vývoji vět jednočlenných, jednak o vývoji staročeského souvětí.

V kapitole o větách neslovesných Trávníček stručně shrnuje výklady, které podal ve svých *Neslovesných větách v češtině I—II*, a nově formuluje některé závěry, a to hlavně se zřením k následujícím výkladům o souvětí.

¹ I. díl tvoří *Hláskosloví* (v tisku), II. díl zahrnuje *morfologii* a *tvoření slov* (připravuje se).

² Připomínáme zde alespoň jeho *Neslovesné věty v češtině I—II*, Brno 1930—1931; vydání IV. dílu Gebauerovy *Historické mluvnice české*, Praha 1929 a *Mluvnici spisovné češtiny II, Skladba*, Praha 1951.³

³ Práce J. Zubatého vyšly nově ve dvou svazcích pod názvem *Studie a články*. Studie syntaktické jsou zahrnuty do svazku II, ČSAV Praha, 1954.

U jmenných vět objasňuje zejména příčiny zániku nebo ústupu některých jejich typů — samostatných i souvětých — a popisuje různé způsoby tohoto zániku, jako jsou: ztráta větné platnosti, verbalisace pomocí spony *býti* (na př. „*strach mě odjeti*“ // „*strach mě jest*...“ str. 12), psychologická verbalisace původního příslovce *nelže* (*nelze*) a její morfologické důsledky v novotvarech *nelzeme*, *nelzelo* (str. 13) nebo verbalisace syntaktická (záměna vztahového dativu akusativem, na př. *strach mi*... // *strach mě*... vlivem slovesného chápání „*straší mě*“ str. 13).

V části věnované jednočlenným větám citoslovečným se zabývá podrobně zejména vývojem citosloví deiktických (*nalít*, *aj (to!)*, *ono (ano)*, *tu*, *teď*, *uďe* a j.). Opíraje se o průkopnické výklady J. Zubatého, všimá si Trávníček podmínek zániku větné platnosti těchto interjekcí a jejich významového a slovnědruhového přehodnocování. Poučné jsou v této souvislosti výklady o vývoji přitakacího příslovce *ano* z pův. upozorňovacího citoslovce a zvláště výklady o vzniku osobního zájmena *on* (str. 27).

V části pojednávající o větách slovesných vykládá Trávníček nejprve o stavu členského a větného záporu ve staré češtině. U vět s všeobecným podmětem ukazuje, že předchůdcem reflexivního typu „*může se jíti*“, který je obecně rozšířen v dnešním spisovném jazyce, je typ bez zvrtného slovesa v podobě „*tum svobodně může, násilě násilím mōž odehnati*“ a j. (str. 32—34). Objasňuje český původ všeobecného podmětu „*člověk*“ ve větách typu *když člověk ustane* (str. 34), zjišťuje pro starou češtinu větší frekvenci typu *řiekajú* proti dnes obvyklejšímu *luďe (oni) řiekajú*, hojný výskyt typu *s pociťovost' nejdál* slovesně, hlavně od 15. století, a naopak ještě poměrně malou frekvenci typu *vidáme to* // *vidáte to*.

Těžšíste první části knihy tvoří výklady o souvětí. Na různých typech podřadných souvětí (obsahovém, účelovém, podmínkovém, přípustkovém, časovém, příčinném a účinném) ukazuje Trávníček zejména jejich vývoj od parataxe k hypotaxi a proces vytváření hypotaktických spojovacích prostředků.

Hojným materiálem dokládá stav, kdy se myšlenková hypotaxe ve staré češtině ještě často vyjadřovala parataktickou formou (*já vízi na tobě, ty jsi prorok; uzříš a já třetí den vstanu; proč prosíte odpočinutí a vy jste nic neučinili* a pod., str. 40—44). Sleduje, jak jazyk využíval pro vyjádření myšlenkové závislosti dvou vět jednak původních upozorňovacích citoslovci, změněných v projezech situačně druhotných v pouhé náladové částice, jednak částic nebo příslovci, která uvozovala původně samostatnou otázku.

U vedlejších vět obsahových se upozorňuje na citoslovečný původ spojek *nalí(t)* (*Ctirad uzřel, nalí dívka pláče* „*Ctirad uzřel, hle, dívka pláče*“), *ano*, *že*, *eže*. (*ježe, ježto, jenž*) a jako. Opíraje se o Zubatého opravuje Trávníček v souvislosti s tím starší názor Gebauerův na vznik shodného *an*, *ana* ... Dokazuje, že nejde o původní spojení a s osobním zájmenem *on*, *ona* ... , nýbrž že se původní neshodné *ano* změnilo ve shodné *an*, *ana* ... v těch obsahových větách, „jejichž podmět je vyjádřen ve větě uvozovací jako její předmět nebo jiný větný člen“, a to vlivem shodného relativa *jen(ž)*, *jež* ... Bylo tomu tak proto, že věty typu *uzříechu svatého Václava, an zemi žehnává* jsou blízké větám vztahným (str. 53).

Mnohé z těchto spojek se ovšem vyskytují i u jiných souvětých typů. U *ano* proniká platnost časová, přípustková, důvodová a relativní, *že* je také spojka příčinná a výsledková, *jež, ježto (jenž)* má platnost spojky odporovací, důvodové, výsledkové a relativa a pod.

Tuto mnohovýznamnost vykládá Trávníček tak, že si mluvíci z počátku neuvědomovali různost vztahů mezi větami a vyjadřovali je proto v podstatě stejně. Postupně uvědomování této různosti se projevilo často ve výrazovém odlišení homonymních spoj. prostředků, na př. důvodové *že* se spojuje s příslovcem *proto* ve spoju *protože* a odlišuje se tak i formálně od obsahových vět *s že* a j.

Citoslovečného původu je také dnešní *až* ve větách časových a účinkových. To dokazuje akad. Trávníček přesvědčivě na stč. dokladech typu *krátký čas toho vinide, až král Filip světa snide*, v nichž *až* vůbec nemá platnost podřadné spojky. Vzniklo z *a že* (= a hle), neboli původní smysl byl „a hle, král Filip světa snide“ (str. 94). Za velmi pravděpodobný pokládá akad. Trávníček také citoslovečný původ souřadných spojek *a*, *i*, *ale*, *avšak*, *však* (str. 46).

Velmi cenné jsou Trávníčkovy výklady o kondicionálu ve vedlejších vědách. Hojně užívání kondicionálu v obsahových větách od původu oznamovacích ve staré češtině objasňuje autor tím, že kondicionál byl svou původní platností minulý indikativ. Staročeské doklady typu *ty pravíš, by já blůdil* znamenaly tedy původně „*ty pravíš, já jsem bloudil*“. Původní minulá časová platnost tvarů typu *by blůdil* se změnila v přítomnou, když tyto tvary nabyly práciho a podmínkového významu. Práci platnost tvarů typu *by mě chvdílil* se vyvinula z původní platnosti indikativní, asi tak, jako je tomu v práci větech typu *vzal to das*, a to v závislých větách od původu práciho a ve větách účelových. Tímto vývojem se také objasňuje, proč užívání kondicionálu v obsahových větách od původu oznamovacích v jazyce časem zaniká.

Práci platnost kondicionálu se pak stala východiskem pro jeho význam podmínkový v neskutečných větách podmínkových. Původní smysl souvětí *by ty byl syn boží, pomohl by sobě i nám byl tedy „kěz bys ty byl syn boží . . .“* První věta vyjadřovala nespílitelné přání, časem se však začala chápat „za vyjádření okolnosti, podmínky, za jaké se přání vyslovené druhou větou mohlo splnit“ (str. 69).

Poučné jsou výklady o vzniku opsaného imperativu *at nese*. Částice *at* je od původu spojení *a* s dativem os. zájmena *ty* nebo nom. plur. ukaz. zájmena *ten*. Celý výraz měl tedy původně platnost indikativu. Podle obsahu věty hlavní nabývá toto spojení ve vedlejší větě buď platnosti práci (*učíš, at budeme zdrávi*) nebo účelové (*dej nám vody, at pítí budeme*). V platnosti opsaného imperativu proniká pak *at nese* i do vět podmínkových.

Podrobně vykládá autor o vývoji různých typů reálných vět podmínkových a o jejich spojovacích prostředcích. V rámci výkladů o souřadném souvětí s imperativem typu *chtěj kto neb nechťej, vzdýt v těle ostane nepřítel* (str. 71 n.) se dovídáme o vzniku vylučovací spojky *buď* (původně podmínkový imperativ) a o vývoji opsaného imperativu v podobě *necht nese* (< *nechaj, nese . . .*). Pro většinu ostatních reálných vět podmínkových považuje Trávníček za velmi pravděpodobné, že vznikly z vět původně tázacích. Běží jednak o věty uvozené původním tázacím příslovcem *i kdy(ž)*, jednak o věty s *ač* (vidí v něm spojení *a* s tázací částicí *če*, přibližnou s *či*) a hlavně pak o věty se spojkou *-li*, která je od původu tázací částice, hojná ve stč. u samostatných otázek zjišťovacích. Podmínková věta typu *bude-li pěkně, přijdu* znamenala tedy původně: „bude pěkně?, přijdu“.

Spojka *ač* se vyskytuje hojně také ve větách přípustkových. Tento dvojitý výskyt svědčí o tom, „že se původně platnost přípustková a podmínková nerozlišovala“. Trávníček vyslovuje domněnku, že i přípustkové věty jsou od původu otázky (str. 84). Svědčí o tom mimo jiné i to, že se v nich užívá jako spojky také původního tázacího příslovce *kak* (*kakž, kakžkoli . . .*). Spojka *jakož* (*jakžkolivěk*) proniká do přípustkových vět až v souvislosti se zánikem příslovce *kak* v tázací platnosti.

Velkým přínosem k hlubšímu poznání vývoje českého pořadného souvětí jsou Trávníčkovy výklady o větách vztažných. Podařilo se mu lépe než dosud osvětlit jak jejich původ, tak i jejich pozdější historický vývoj. Ukazuje, že vztažné věty jsou geneticky dvojího druhu: Člensky rozvíjející (t. j. přívlastkové) byly uvozeny buď shodným *jenž* (původní demonstrativum) nebo absolutivním *ježto*, které je co do původu totožné s *ježto* obsahovým, přičiněním a účinkovým; běží tedy o původní upozorňovací citoslovce s významem „hle“. Trávníček mnohými důkazy vyvrací Gebauerovo tvrzení, že absolutivní *ježto* vzniklo ustrnutím shodného *jenž*. Větně rozvíjející, t. j. takové, které rozvíjely nikoli jeden člen věty hlavní, nýbrž celou větu, byly uvozeny tázacími substantivními zájmeny (*kdo, co . . .*), adjektivy (*kteřý, či*) nebo adverbii (*kde, kam, kdy . . .*). Vyjadřovaly okolnost, nejčastěji podmínkového rázu, za které platí věta hlavní. Původní smysl vztažné věty *kdo nepracuje, at nejl* byl tedy: *nepracuje-li někdo, at nejl*. Časem došlo k setření rozdílu mezi oběma typy a relativna větně rozvíjející pronikala do typu člensky rozvíjejícího. Výrazně se to projevilo mimo jiné nahrazením relativna *jenž* relativem *kteřý*. V dnešním jazyce mají všechny relativní věty platnost člensky rozvíjející.

Poznatků a podnětů, které akademik Trávníček přináší ve svých výkladech o vývoji staročeského souvětí, je tolik, že jsme je v našem referátu naprosto nemohli vyčerpat všechny.

*

Ve druhé části knihy (B. Části [členy] věty) se pojednává o doplňku, o jmenných přísudkových a obsahových určeních a o slovosledu.

Ú doplňku sleduje Trávníček zejména proces jeho formální adverbialisace, která je důsledkem toho, že se uvolňuje vztah doplňku k příslušnému jménu. Ú doplňku substantivního se tato adverbialisace projevila v porušování původní pádové shody instrumentálem nebo předložkovým akus. se *za*. Adverbialisace adjektivního doplňku se projevuje jednak změnou adjektiva nebo přechodníku v adverbium (*koupil to draho*), jednak nahrazením těchto adjektiv adverbii nebo adverbialními výrazy (*ani ji všichni za mdrúř jmaji; tvé tělo mrto ležalo || tvé tělo mrtvé ležalo*). V této souvislosti, opíraje se o výklady Zubatého, Trávníček také ukazuje, že mnohá adverbia na *-o* nejsou původní, nýbrž vznikla ustrnutím neutrálních tvarů adjektivních, a to právě jako důsledek adverbialisace doplňku.

Jmenná přísudková a obsahová určení jsou trojího typu: A. *to je pravda, správné*; B. *přítel se stal ředitelem, opatrný*; C. *musíš být opatrný, chceš být učitelem*. Už ve své Mluvnici spisovné češtiny⁴ odlišil Trávníček doplněk od těchto obsahových určení doplňkové povahy. Doplněk vyjadřuje vlastnost na ději nezávislou, kdežto obsahové určení vlastnost na ději závislou,

⁴ Srovnej Fr. Trávníček, Mluvnice spisovné češtiny II, Praha 1951, str. 774 n.

z děje vyplývající. Vztah obsahového určení ke slovesu je tedy těsnější než u doplňku. (Jde také většinou o slovesa s významem hodně širokým, a proto je určení u nich zpravidla nutné.) Obsahová určení podléhají proto, jak ukazuje autor, adverbialisaci v daleko větší míře.

Všechny tyto výklady mají velký dosah pro hlubší zpracování klasifikace přísudku, příslovecného určení a doplňku v nové češtině.

V kapitole o slovosledu se dovidáme o postavení příklonek ve staré češtině, shodného a neshodného přívlastku a o postavení předložek.

*

Ve třetí části knihy (C. Slovesné tvary) se obírá Trávníček zejména původem, platností a vývojem staročeského supina, přechodníků a infinitivu.

O supinu vyslovuje domněnku, že je to od původu nikoli substantivum, nýbrž slovesné příslovce. Z předpokladu, že je supinum od původu nom. nebo ak. substantiva, bychom totiž ztěžili jeho příslovecný význam účelový, neboť u jiných substantiv nemá účelovou platnost žádný z těchto pádů. Klazení předmětu při supinu (nejč. genitivního) svědčí o jeho postupné verbalisaci.

V kapitole o infinitivu dokazuje akad. Trávníček, že je to od původu slovesné příslovce se základním významem zřetelovým, nikoli ustrnulý lokál nebo dativ i-kmenového substantiva, jak soudil na př. Gebauer. O tom svědčí doklady, jako: *chléb tvrdý jěsti* = „chléb tvrdý (se zřením) k jedení“; *pokrm jěsti* = „pokrm k jídlu“ nebo *pytel penězóm klásti* = „pytel na peníze ke klazení“. Substantivisace a také verbalisace infinitivu jsou pozdější, druhotné. Úkonu substantiva nabýval infinitiv ve funkci podmětové a předmětové. Verbalisace infinitivu se projevila mimo jiné v tom, že se původní podmět ve větách typu: *čistota je líba slyšeti* (= k slyšení), *kuroptva jest snadna jěti* (= k chycení) změnil v určení předmětové: *čistotu je líbo slyšeti* (str. 171). Podobně dochází vlivem verbalisace infinitivu ke změně pův. genitivu v akusativ ve větách typu: *jsem žádostiv té noviny slyšeti* (= za účelem slyšení) *jsem žádostiv tu novinu slyšet* a pod. Důležité je, že oba procesy — verbalisace i substantivisace — probíhají zároveň, „tvorí nedělnou, dialektickou jednotu protikladů“. Výsledkem procesu verbalisace a substantivisace je také vznik infinitivu s významem možnosti, nutnosti a povinnosti (*lidem jest věděti < to jest lidem věděti* = „k věděni“), t. zv. dativu s infinitivem (*kúpichu pole pútníčkóm hěsti* „pro poutníky, aby byli pohřbíváni“) a infinitivních otázek deliberativních (*co dělat? < co (jest) na práci*).

Knihu uzavírají výklady o vývoji a platnosti přechodníků ve staré češtině. Původní slovnědruhá platnost přechodníků je adjektivní. Záhy se verbalisují (vyjadřují slovesné kategorie: rod, vid, čas; mají při sobě předmět a zůstává u nich reflexní *sě: boje sě*). Co do větné platnosti jsou přechodníky od původu jmenné věty. Jako důkaz uvádí Trávníček, že se často spojovaly s větou slovesnou spojkou *a*, i nebo příslovcem *také* (*máti tvá jest přišla a chtienci tě viděti; přijda ďábel i vezme slovo a srdce jich; slyšešve vůbec o sedmeře kostelních svátostí, také poslyšte o každé zvlášt*). Také obsahový poměr mezi přechodníkem a větou slovesnou je týž jako v souvětí (*uslyšav múdrý řeč múdrá, múdrějš bude* = uslyší-li ...). Starobylost větné platnosti přechodníků dokazuje i to, že se jich užívá ve staré češtině se sponou *býti* jako určitých tvarů opsaných: *jsem nesa* = nesu.

Ve zvláštních výkladech se zabývá akad. Trávníček některými typy přechodníkových vazeb, které se v současném spisovném jazyce už nevyskytují (*nevímě čo čině; jakž moha král se brániše; činš se nevěda; kázal jej naleznúc přivěsti a vizu tě ležiece*). Při analýze všech těchto případů ukazuje, že je nutno vykládat platnost přechodníku z jeho původní větné povahy. Závěr této kapitoly tvoří výklady o přechodníku různopodmětném.

*

V nové práci akad. Trávníčka se dostalo vysokoškolským studentům obsahově hluboká a přístupně psané vysokoškolské učebnice staročeské skladby. Ale i pro vědecké pracovníky je to kniha plná nových poznatků, pronikavých postřehů, a hlavně cenných podnětů, které nutkavě vybízejí nejen k prohlubování a rozvíjení, nýbrž i k prověřování toho, co Trávníček přinesl nebo co ve svých hypotézách naznačil.

Vlastní účel knihy nedovolil Trávníčkovi, aby v ní podal o vývoji české skladby poučení všestranné a úplné. Sám to v úvodě ke své práci výslovně připomíná a zdůrazňuje, že se obírá jen „s těmi jevy, v kterých se staročeská skladba podstatně odlišovala od novočeské“. Přesto však se akad. Trávníčkovi podařilo odhalit a vyložit všechny nejdůležitější vývojové procesy v oblasti staročeské skladby. Vytvořil tak spolehlivý základ pro všestranné poznání skladby oblasti staročeského jazyka.

Mnohé z Trávníčkových výkladů a hypotéz se týkají jevů, které tkví svými kořeny

hluboko v období předhistorického vývoje češtiny. Tím jeho kniha přímo podněcuje ke srovnávání materiálu staročeského s materiálem v jiných slovanských jazycích a k obdobnému zpracování vývoje syntaxe v těchto jazycích. Práce toho druhu, jako je Trávníčkovo zpracování české historické syntaxe, mohly by totiž velkou měrou přispět k dalšímu prohlubování právě těch jeho poznatků a postřehů, které se týkají samé genese souvětí.

Velký význam má kniha také pro zpracovávání nářeční syntaxe, zejména historické. Na pozadí Trávníčkových výkladů bude totiž možno lépe odhalit ty vývojové zákonitosti, které jsou pro oblast nářeční skladby skutečně specifické, a postihnout tak platnost syntaktických prostředků a konstrukcí v rámci nářeční struktury samé. Dosavadní praxe se namnoze spokojovala jen s nesystematickou konfrontací nářečních jevů s jevy současného spisovného jazyka a s jejich hodnocením s hlediska spisovné struktury.⁵

Závěrem bychom chtěli ještě připomenout velkou pomoc, kterou přináší nová práce akad. Trávníčka pro poznání vývoje syntaxe spisovného jazyka za obrozemi. Novodobý spisovný jazyk oživil mnoho spojovacích prostředků v jejich starších významech nebo významových odstínech, které jsou v současném jazyce často úplně neznámé. Některé pak vznikly mechanickým přejetím starých spojek, jejichž významu se už dobře nerozumělo, u některých spojek se značně rozšířil okruh jejich užívání (*an, ješto, až* ...). Trávníčkovy výklady umožňují jednak správnější sémantickou interpretaci těchto spojek, která by byla jinak mnohdy velmi obtížná, zejména v období rané fáze vývoje obrozenské spisovné češtiny, jednak usnadňují oddělení nových prostředků, a hlavně nových významů starších prostředků, od spojek starých. Kromě toho je možno na základě těchto výkladů lépe postihnout další významovou specialisaci mnoha spojovacích prostředků v obrozenském jazyce, ukázat, co z těchto prostředků má povahu individuální a dočasnou, vysvětlit tak lépe zánik mnoha spojek v pozdějším jazyce a mn. j.

Miroslav Grepl

Z. Klemensiewicz—T. Lehr-Splawiński—S. Urbańczyk: *Gramatyka historyczna języka polskiego*. Warszawa 1955, 596 s.

Nová polská historická mluvnice byla napsána jako vysokoškolská učebnice, mající nahradit nedostupné práce starší (zejména mluvnice Łosovy).¹ Avšak v mnohém se od nich liší a svým rozsahem i obsahem zaujímá přední místo mezi poválečnými historickými mluvnici slovanických jazyků.

Především má srovnávací úvod, ukazující místo polštiny mezi slovanskými jazyky, z pera T. Lehra-Splawińskiego. (Od něho pochází i celková charakteristika vývoje kvantit a přízvuku.) A mnohem více než v předešlých pracích se věnuje pozornost stavu v nářečích, zejména při výkladech hláskoslovných (méně už v tvaroslovi a málo v syntaxi — jinak to dosavadní stav bádání neumožňuje). Za tyto výklady vděčíme St. Urbańczykovi. Vlastní jádro knihy — historickou mluvnici spisovné polštiny — sepsal Z. Klemensiewicz, který také celé dílo sjednotil.

Autoři výslovně poukazují na to, že učebnicová povaha knihy a potřeba rychlého vydání měla vliv na způsob výkladu — „raczej rejestruje ona stan rzeczy na ogół uznawany a nie ukazuje jego wątpliwych albo spornych składników“ (str. 15). Proto nemůže a nechce nahradit velkou vědeckou historickou mluvnici, pro níž vytvoří předpoklady teprve probíhající práce slovníkové (zvl. *Słownik staropolski, Słownik polszczyzny XVI. w., Słownik Adama Mickiewicza*, nový *Słownik języka polskiego* a j.), mluvnické (zejména rozборы jazyka významných spisovatelů) a dialektologické (dialektologické atlasy, nářeční slovník, popisy nářečí, práce z historické dialektologie). Ale i tak přináší tato historická mluvnice mnoho nového. V této recenzi se nemůžeme zastavovat u jednotlivostí; všimneme si především způsobu zpracování a poněkud podrobněji syntaxe, které se v referátech obvykle věnuje méně pozornosti.^{2a}

⁵ Podrobněji o tom píše Jan Chloupek v článku *K stavbě věty a souvětí v archaických nářečích východomoravských* ve sborníku věnovaném akad. Trávníčkovi k sedmdesátinám. (*Studie ze slovanské jazykovědy*, Praha 1958 — v tisku.)

¹ Srov. Benni—Łoś—Nitsch—Rozwadowski—Ułaszyn, *Gramatyka języka polskiego* („zbiorowa“), Kraków 1923 (obsahuje přepracované mluvnické stati z III. svazku *Encyklopedie polské*); J. Łoś, *Gramatyka polska I—III*, Lwów—Warszawa—Kraków 1922—1927 (obsahuje hláskoslovi, tvoření slov a morfologii; skladbu již autor nestačil zpracovat); J. Łoś, *Krótká gramatyka historyczna języka polskiego*, Lwów 1927.

^{2a} Z dosavadních referátů upozorňujeme na recenzi A. Lamprechta (*Slovo a slovesnost* 18, 1957, čís. 3), všímající si zejména slavistického úvodu a hláskoslovi, a na recenzi H. Rybnické (*Poradnik Językowy* 1957, zeszyt 7, 323—327), kriticky rozebírající oddíl o tvoření slov.